

С Т А Н О В И Щ Е

от проф. д-р Тотко Стоянов

член на научното жури за оценка на качествата на дисертационния труд на **Веселина Димитрова Димитрова**, докторант редовно обучение към Катедра Археология, Исторически факултет на Софийски Университет „Св. Кл. Охридски на тема: **Погребални практики и съоръжения в Казанлъшката долина през късножелязната епоха**, представен за присъждане на **образователна и научна степен “Доктор”**

Предложената за защита дисертация е актуална като тема и дисертабилна като възможности, които предлагат наличните археологически данни и публикации. През последните десетилетия обемът на проучените обекти и комплекси, от тази обособена област на Тракия, нарастна значително в количествено и в качествено отношение – бяха открити представителни групи в некрополи или като отделни гробни комплекси. Част от обектите бяха документирани и публикувани на добро ниво. Налице са многобройни предварителни публикации, статии и студии и няколко монографични публикации. Същевременно, липсата или незадоволителното ниво на информацията за някои от проучените могили и могилни комплекси, поставят въпроса за нуждата от цялостен анализ и интерпретация на натрупаната огромна база данни.

Представената теза е един впечатляващ по обем и съдържание научен труд – общо 924 страници: основен текст 377 с., каталог 474 с. и приложения 73 с. (25 таблици 33 карти и образи -11+ 9 табла), обвързани органично с основния текст, изпълнени технически на много високо ниво. Структурата на дисертационния труд следва класическия модел, с компоненти, които обуславят ефективен анализ и интерпретация на многообразието от археологически структури и отразените в тях погребални практики и вярвания.

В гл. I *Въведение в проблематиката* са представени стегнато, ясно, обичайните за дисертационна теза уводни бележки – обосновка на избора на обекта на изследване, *Цели и задачи*, *Методи на изследване Териториален и хронологически обхват*. Последният параграф, *История на проучванията и историография*. *Проблеми на изследванията*, е необходима обективна основа за анализа и интерпретацията на археологическия материал в

основния текст и каталога. Направен е неформален, изчерпателен, систематичен обзор на изследванията в Казанлъшката долина, успоредно със свързаните с тях публикации. Във втората част на §. 4, обективно са открити няколко групи проблеми на изследванията на терен и техните публикации – липсата на информация за някои от изследваните могилни погребения, дори и в първични съобщения и публикации (около или над 60 могили); - наличие на публикации с оскъдна и противоречива информация за инвентара и други основни характеристики за един и същи обект; - липсата на пълни публикации на много от проучените обекти, с необходимата графична и фотодокументация и пр, което затруднява анализа и интерпретацията на други изследователи; - интерпретацията на монументални гробни комплекси, като „храмове“, „култови комплекси“ и „мавзолеи“ без обективни аргументи, основани на общоприети интерпретации на подобни паметници в съседните културни области; - тенденцията за налагането на термини и названия като определянето на гробове и гробници с богат инвентар като „царски“ и като следствие популяризирането в медиите на трафарета „долината на тракийските царе“, и др.

Основният текст е структуриран в шест глави, първите пет от които тематично анализират и интерпретират наличната информация от по-общите към детайлни теми: – гл. II. *Некрополи. Типология и хронология*; - гл. III. *Гробни съоръжения*; - гл. IV. *Допълнителни съоръжения и контексти*; - гл. V. *Обреди*; - гл. VI. *Инвентар*. Последната гл. VII. *Селищна система*, поставя представената картина на некрополите в естествената им рамка, доколкото това е възможно при неравномерните и недостатъчни проучвания в изследвания ареал.

Всички глави стъпват върху първичния анализ и синтез на информацията по темата направени в Каталога. Принципите и критериите за организацията му са описани подробно в уводната му част. Той съдържа 164 каталожни номера, от които 162 могили, разгледани в 37 обособени некропола и 2 плоски гроба. В известна степен това е разпределение е условно, поради състоянието на информацията. Подреждането на некрополите е по един от възможните подходи – съчетание на формален географски критерий (от Запад на Изток и от Север на Юг) със съдържателен – изходен район в северния край на долината, при най-голямата концентрация на значими некрополи и най-представителни отделни комплекси около Шипка. Общото разположение на всички некрополи и всеки отделен са

илюстрирани с 38 карти. Принципът на подреждане на комплексите в самите некрополи е различен, в зависимост от конкретната информация. Всеки отделен обект е разгледан в 11 константни позиции, които предпоставят градация от анализ към синтез и интерпретация: - *Местоположение*; - *Могилен насип*; - *Гробно съоръжение*; - *Други съоръжения и контексти*; - *Обреди*; - *Инвентар*; - *Остеологичен материал*; - *Хронология*; - *Допълнителна информация*; *Коментар*; - *Публикации* (с изчерпателна анотация); *Илюстрации*. В случаите, когато е налице възможност, са представени оптимум илюстрации – графични планове и разрези, фотоси на целите и детайли от гробните съоръжения, елементи на инвентара. Следва да се отбележат усилията на докторанта да използва непубликувана информация. Такава е част от полевата документация на експедиция ТЕМП за 1995 и 1996 г. (период, през който са разкопани над 70 могили), благодарение на която са представени редица непубликувани могили, но само с текстова и непълна информация. На базата на полевата информация от тези сезони има допълнения към известното от публикациите, а в някои от случаите се изявяват несъответствия и противоречия.

Обемът на едно становище не предполага подробно представяне на отделните глави. Бих маркирал важни характеристики и приноси. В гл. II са изведени някои закономерности в пространственото им разположение на могилите в долината и групирането в некрополи и морфологичните им характеристики (Приложение II. Карти 1-5). Налага се впечатлението, че могилното погребение е обичайната форма за неселението от всички социални групи.

Погребалните структури в могилите (гл. III) са класифицирани в 10 категории: - *Урнови гробове*; - *Площадки*; - *Клади*; - *Гробни ями*; - *Каменни могили*; - *Зидани гробове*; - *Саркофази*; - *Гробници*; - *Неустановен тип на гробното съоръжение*; - *Вторични гробове*, разгледани изчерпателно с естетвен акцент върху характеристиките и интерпретацията на най-представителните – *зидани гробове*, *саркофази* и *гробници*, в контекста на познатото от Анатолия, Македония и Елада. Изложението е онагледено с 9 карти и 7 таблици в приложението.

Анализът и интерпретацията на *Допълнителните съоръжения и контексти* (гл. IV) има изявен приносен характер. Скрупульозният анализ на ями, ритуални площадки,

каменни и керамични струпвания, крепиди, огнища и др., документирани като цяло в могилите (срв. Табл. 1 в приложение IV), независимо от социалния статус на погребаните, свидетелстващи за обредни действия, извършени на място, са указание, че свързаните с тях есхатологични вярвания, са присъщи на всички социални групи.

Определено приносен характер има и гл. V *Обреди*. Важен извод от анализа на погребалните практики в изследвания ареал е констатацията, че висшите слоеве на обществото са предпочитали инхумацията пред кремацията, за разлика от тези в Македония, например, мнение налице и в други изследвания за Тракия по тази проблематика. Заслужава внимание и анализът и интерпретацията на документирани в долината примери на различни практики, свързани с разчленяване на тялото на покойника и аргументираният скепсис на докторанта за свързването им с „орфически мистерии“. Заслужава адмирации и изчерпателното изследване и интерпретация на жертвоприношенията на животни, сред които изпъкват тези на коне и кучета (срв. карти 5-6 и таблици 5-6).

Най-обемистата гл. VI (с. 188-278) ни представя обзор на цялата съвкупност от артефакти, открити като инвентар на погребенията и други контексти в некрополите в Казанлъшката долина (за които има достъпна информация). Артефактите са разгледани в 8 раздела: - *Керамични съдове*; - *Метални сервиси*; - *Въоръжение*; - *Конска амуниция*; - *Венци*; - *Украси за тяло и дрехи*; - *Монетни находки*; - *Други находки*, в които предметите са разгледани в разграничени групи, категории, типове и пр. Керамичните и металните артефакти, които вероятно са основно импорт, са разгледани в контекста на специализираните изследвания на съответните групи от производствените центрове в класическия елинистическия свят. Сравнението с подобни, произхождащи от селища и некрополи в Гърция, Македония, Скития и пр., са интерпретирани като свидетелство за икономическите и културни контакти на местния елит, със съседните райони и следването на тенденциите и модата в Античния свят. Акцентирано е и върху белезите на някои групи керамични и метални изделия, които свидетелстват за развитие на местно производство обусловено от икономическото ръзвите, вследствие на посочините контакти. Веселина Димитрова демонстрира много добро познаване на публикаците за съответните артефакти,

както и актуалните изследвания на различните групи в българската и чуждата литература. Изложението е илюстрирано с 8 карти и 8 таблици в приложение VI.

Заключението е по своята същност заключителна глава, която неформално отразява адекватно като обем и съдържание постигнатото в основния текст. Обобщени са наблюденията в изложението и са потърсени отговори на по-общи и специфични въпроси.

По мое мнение, Веселина Димитрова е успяла да постигне поставените цели и задачи. Дисертационният труд е написан на ясен и стегнат език, с отлично владение на професионалната терминология, което допринася за цялостното и леко възприемане на обемистото изложение. От текста на обемистата библиография на ползваната литература е видно, че тя е много добре запозната и ползва публикациите по общите и специфичните проблеми на изследването. В работата си колегата е проявила критичност, с коректно отношение към различните тези и хипотези. В цялото изследване проличава умение за анализ на различни по характер източници, за изработване на собствени критерии и умение за синтезиране на балансирано мнение към проблеми от частен и общ характер.

С оглед на посоченото по-горе и качествата на дисертацията, съдържаща приноси в областта на всички основни тематични раздели, считам, че своевременното публикуване на тезата на Веселина Димитрова, би било актуално и полезно за изследователите на тази значима проблематика в и извън България.

Авторефератът и авторизацията за приносите отразяват коректно съдържанието и основните постижения и приноси в дисертацията на Веселина Димитрова.

Докторантът е автор и съавтор на три научни публикации, пряко свързани с темата на дисертацията, от тях две вече излезли от печат, с което са изпълнени и надхвърлени изискванията за получаване на образователната и научна степен „доктор“, съгласно Закона за развитието на академичния състав в Република България.

В заключение, като имам пред вид цялостните качества на дисертационния труд на **Веселина Димитрова Димитрова**, заявявам пред уважаваното научно жури, че рецензираната работа притежава високи научни достойнства, отговаря на изискванията да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „Доктор“ и ще гласувам убедено за това.

3.04.2023

проф. д-р Тотко Стоянов

